

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

Twee historische plaatsen in Gouda aangepakt

Dit voorjaar zijn in Gouda twee grote projecten van start gegaan: de bodemsanering op het Bolwerk en de vervanging van de riolering in de Nieuwehaven. Voor beide projecten werd archeologische begeleiding wenselijk geacht. Met het oog op de omvang en de tijdsduur van de projecten is een archeoloog in tijdelijke dienst aangesteld, die nauw samenwerkt met de Archeologische Vereniging Golda.

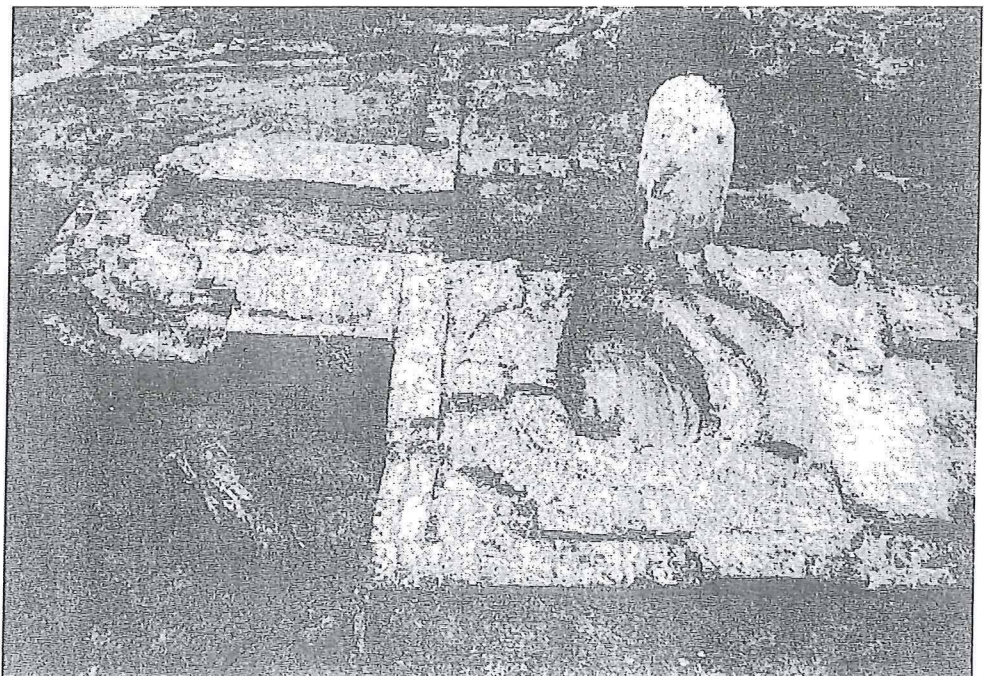
Wonen en werken aan de Lazarussteeg

Begin maart 1995 is de bodemsanering gestart van het voormalige gasfabriekterrein op het Bolwerk aan de rand van de Goudse binnenstad.

Archiefonderzoek heeft interessante gegevens opgeleverd over de geschiedenis van het terrein. Mede op basis hiervan heeft de gemeente besloten tot het uitvoeren van archeologisch onderzoek bij het afgraven van de vervuilde grond. Gedurende de periode van 1 maart tot en met 29 mei 1995 is het hele saneringsterrein van circa 2500 m² onderzocht. Bij de sanering werd de bodem afgegraven tot een diepte variërend van 3 m tot maximaal 5 m. Het archeologisch onderzoek bestond uit het documenteren van de sporen en het verzamelen van vondsten. De sporen

bestonden hoofdzakelijk uit de bakstenen fundamente van woonhuizen en werkruimtes. Al deze fundamente zijn nauwkeurig opgemeten, getekend en gefotografeerd.

De uitwerking van het onderzoek is op dit moment nog in volle gang, zodat hier slechts voorlopige resultaten gepresenteerd kunnen worden. Om een indruk te geven van de uitwerking: de vondsten, ruim 260 zakken vol, zijn gewassen en moeten nog bestudeerd worden, meer dan 560 foto's zijn geordend en stuk voor stuk bekeken en drie notitieboekjes vol schetsen, nummers en maten moeten worden verwerkt. Vondsten, foto's en schetsen leveren de gegevens waarmee een nieuw gedeelte kan worden toegevoegd aan de geschiede-

Bolwerk - ovens (16e/17e eeuw), op een haar na gemist door een recente heipaal.

nis van dit hoekje van de Goudse binnenstad. De geschiedenis van het Bolwerk is voor een deel uit archiefonderzoek bekend. Zo geven historische kaarten een beeld van de inrichting van het gebied. Een gedeelte van de opgegraven resten, zoals huizen en een klein grachtje, staat afgebeeld op deze kaarten. Dat geldt ook voor de verdwenen middeleeuwse stadsmuur langs de Turfsingel. Deze muur is voor een groot deel blootgelegd samen met delen van de toren, die een sluis in de stadsmuur verdedigde.

Met name over de industriële activiteiten heeft het archeologisch onderzoek nieuwe gegevens opgeleverd. In het grachtje is het afval gevonden van speldenmakers, pottenbakkers en pijpenmakers. Bestudering van dit afval geeft informatie over de manier waarop de verschillende produkten werden gemaakt. Ook alledaags huisraad kwam in het grachtje terecht, zoals eet-, drink- en kookgerei, bestek, leren schoenen en speelgoed. Mogelijk zegt dit huisraad iets over de welstand van de ambachtslieden. Nog niet alle industriële activiteiten die zich langs de steeg hebben afgespeeld, zijn duidelijk. Zo is nog niet bekend waarvoor de ovens gebruikt zijn die achter één van de huizen zijn gevonden. De ovens kunnen zowel door de pottenbakkers als door de pijpenmakers gebruikt zijn. Een ander raadsel vormen twee enorme maalstenen.

De langs de steeg opgegraven fundamenten geven een indruk van de huizen waarin de ambachtslieden woonden en werkten. De huizen lijken uit de zeventiende eeuw te dateren. Na bestudering van de vondsten en van de gebruikte bakstenen kunnen de huizen nauwkeuriger worden gedateerd. De oudste sporen die op het terrein zijn gevonden, stammen mogelijk uit de vijftiende eeuw.

In de toekomst wordt het resterende deel van het Bolwerk gesaneerd. Ook fase twee van de sanering is veelbelovend op archeologisch gebied. Hier lag in de vijftiende en zestiende eeuw het klooster van Sint Marie. In 1574 werden de kloostergebouwen in gebruik genomen als Leprozenhuis. De ingang van het Leprozenhuis werd gevormd door het 'Lazaruspoortje', dat nu als ingang van het Stedelijk Museum dient.

Archeologie tussen damwand en riool

Vanaf eind maart wordt de riolering in de Nieuwehaven vervangen. De Nieuwehaven is een in 1939/40 gedempte gracht, die in 1365 voor het eerst wordt vermeld in de archieven. Voor de rioleringswerkzaamheden wordt de grachtvulling uitgegraven. Gezien de ouderdom van de gracht en de mogelijkheid een aantal verdwenen bruggen te onderzoeken, heeft de gemeente besloten archeologisch onderzoek uit te voeren. Het onderzoek is op dit moment nog in volle gang. De werkzaamheden bestaan uit het verzamelen

van vondsten in de riolsleuf en het opmeten van de fundamenten van de bruggen. Ook de uitgegraven grond wordt nauwkeurig onderzocht op vondsten. Gezien de vochtige omstandigheden is de conservering van organisch materiaal bijzonder goed, zoals de vele leren schoenen laten zien. Bij het onderzoek is helaas veel hinder ondervonden van illegale graafactiviteiten.

Wat het onderzoek naar de gracht zo interessant maakt, is niet alleen de grote hoeveelheid aan vondsten, maar ook de lange periode die ze beslaan. Gedurende zes eeuwen hebben de aanwonenden hun afval in de gracht gegooid. Ook bij het laden en lossen van de schepen die hier afmeerden, verdween wel eens wat in het water. Het afval en de verloren voorwerpen geven een beeld van zes eeuwen wonen en werken aan de Nieuwehaven. Omdat de mensen hun afval recht voor de deur in het water gooiden, is het verband tussen vondsten en huizen makkelijk gelegd. Door archiefonderzoek zijn veel namen en beroepen bekend van bewoners van de Nieuwehaven.

Nieuwehaven - de rioolbuizen worden gelegd.

Het vondstmateriaal brengt een ontwikkeling van zes eeuwen in beeld. Zo kan met het gevonden bestek en serviesgoed uit elke tussenliggende eeuw een tafel worden gedekt. Ook zijn er vondsten gedaan, die nog niet eerder uit Gouda bekend waren. De voorwerpen uit het begin van deze eeuw nemen een bijzondere plaats in, zoals onderdelen van een T-Ford en emaille reclameborden. Ook deze voorwerpen vertellen een verhaal over de vroegere bewoners van de Nieuwehaven...

Een bijzonder herenhuis aan de Turfmarkt

Op nummer 120 van de Turfmarkt staat een opvallend herenhuis met een deels hardstenen en deels bakstenen gevel met imposante vensters in de Empire-stijl. Het pand bestaat uit een voor- en achterhuis en sommige Gouwenaars kennen de begane grond van het complex al van hun wekelijkse danslessen bij Step by Step. Zij weten dat in

het achterhuis een indrukwekkende zaal met rijk versierde wanden en een stucplafond aanwezig is. Wat bijna niemand weet is dat zich in de rest van het voorhuis en met name op de verdiepingen, een wirwar van gangetjes en trapjes naar kleine en grotere kamers op verschillende niveaus bevindt.

Die ruimten staan echter door omstandigheden al een behoorlijke tijd leeg en het pand dreigde daarvoor versneld te verpauperen. Begin 1994 kwam de eigenaar van het pand, de heer Segaar, voor het eerst bij de gemeente om te informeren naar de mogelijkheden om het pand op de verdiepingen weer bewoonbaar te maken. Naar zijn zeggen was het een restauratie meer dan waard. Na een bezoek bleek het geheel inderdaad zeer waardevol: de op zich al monumentale gevel dateert samen met het voorste deel van de kap en een belangrijk deel van de begane grond weliswaar uit het begin van de negentiende eeuw, maar overigens betreft het een huis dat veel ouder moet zijn. In goed overleg tussen particulier, Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de gemeente is daarna gezocht naar een mogelijkheid het pand weer bewoonbaar te maken.

Geschiedenis van gracht en pand

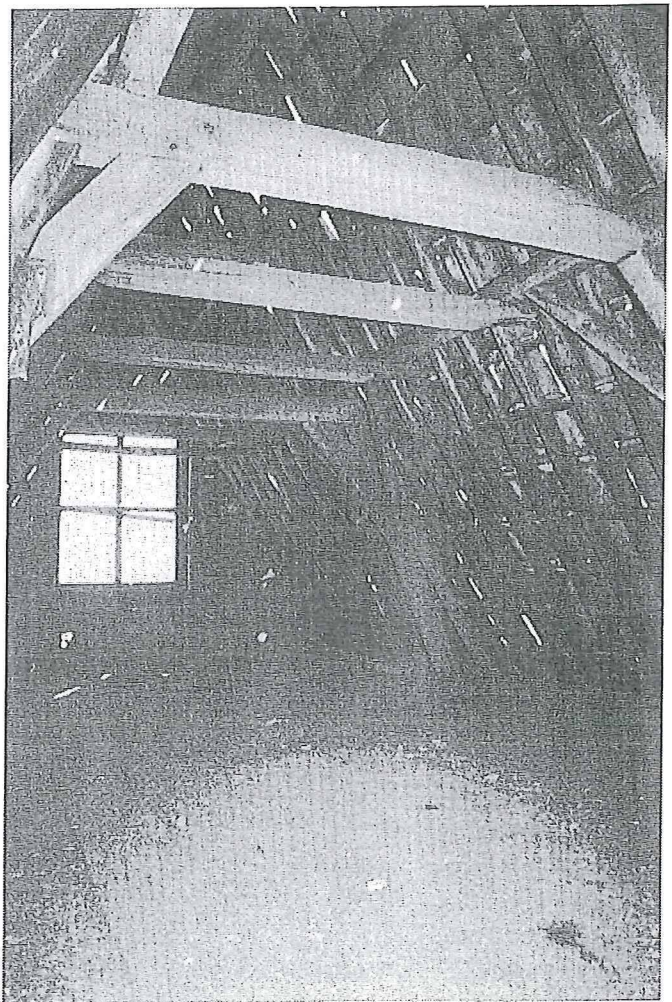
De Turfmarkt was in de begintijd van onze stad slechts aan de zuidzijde bebouwd. Kort voor de uitleg van de stad, rond 1350, waarbij onder meer de huidige singels als stadsgrachten werden aangelegd, werd de noordzijde bebouwd en ontstond de aan beide zijden bebouwde Turfmarkt. In de gracht werd twee eeuwen lang turf uit de Moordrechtse, Waddinxveense en Sluipwijkse venen te koop aangeboden. Toen omstreeks 1550 de aanvoer zo groot werd dat de gracht onvoldoende ligplaats bood voor de turfschepen, en dus voor de handel in dit produkt, werd het verzoek gedaan om de markt naar de Raam te verplaatsen, wat kort daarna gebeurde.

Het pand Turfmarkt 120 dateert zoals te verwachten, niet uit de veertiende eeuw. In die periode stonden in Gouda en eigenlijk in heel Holland, nog maar weinig stenen gebouwen. Woonhuizen waren voor het overgrote deel uit hout opgetrokken en in Gouda waren ze vaak slechts één Rijnlandse roede (3,77 m) hoog. Veel van deze houten woonhuizen zijn in de latere middeleeuwen, in verband met brandgevaar, vervangen door stenen huizen. Dat proces wordt verstening genoemd.

De vraag is nu wanneer het grootste deel van het huidige pand Turfmarkt 120 dan wel is gebouwd. Op de eerste, tweede en zolderverdieping is de houtconstructie, met uitzondering van het negentiende-eeuwse voorste deel, nog vrijwel geheel intact en dit vormt een goede dateringsbron. Op de eerste verdieping bestaat de houtconstructie uit

drie gebintstellen (muurstijlen, dekbalk, sleutelstukken en korbelen) met balken opgelegd op consoles. Tijdens het ontmantelen van het pand werden tevens kinderbinten aangetroffen waarover eiken spreidseel met daarover het vloerhout was aangebracht.

De kap van het pand is samengesteld uit drie kapebinten waarover flieringen en de nokgording zijn gelegd. Over de flieringen en de nokgording zijn daksporen van rondhout aangebracht. Elk kapebint bestaat uit twee gestapelde schaargebinten waarop een A-vormige spruit met een geschoorde nokstijl. Het onderste schaargebint is met kromme gebintstijlen uitgevoerd. De onderdelen van de kapebinten zijn uitgevoerd met gehakte telmerken. Behoudens de daksporen en het vernieuwde voorste deel, is de gehele kap in eiken uitgevoerd.

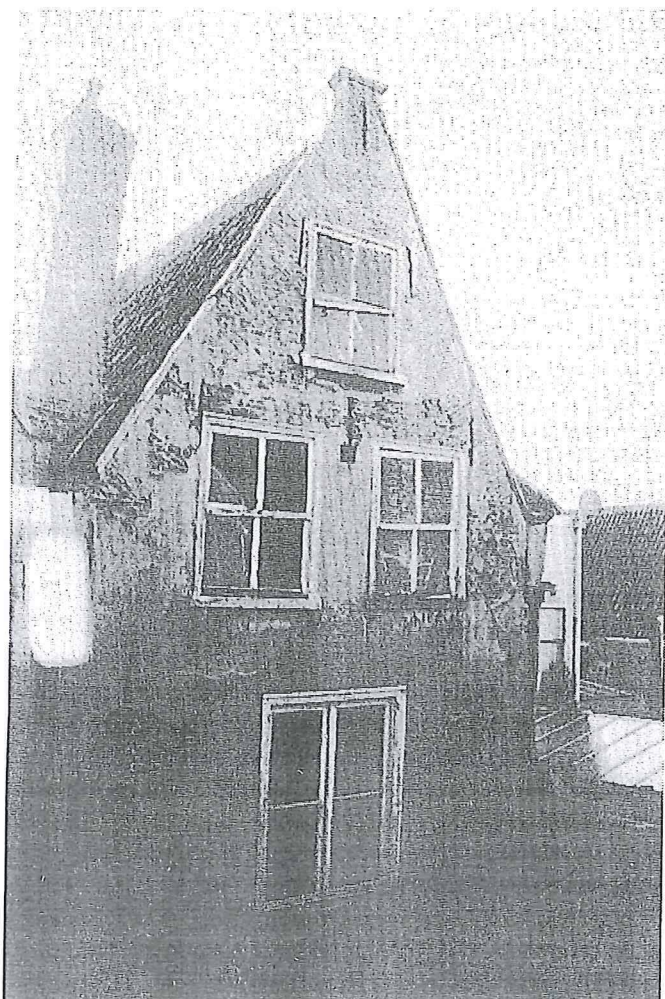
De authentieke kap, gezien in de richting van de achtergevel.

Ook is in het pand nog een authentieke spiltrap aanwezig en is de oorspronkelijke achtergevel met vlechtingen behouden gebleven.

Op grond van deze bevindingen kon het grootste deel van het pand gedateerd worden rond en waarschijnlijker nog vóór 1600. Dat betekent dat het grotendeels uit de tijd van de verstening dateert.

Restauratieplan

Zoals blijkt is in het pand uitvoerig onderzoek gepleegd. De resultaten hiervan moesten een basis vormen voor een zo verantwoord mogelijk restauratieplan, dat voorziet in drie appartementen die middels een eigen ingang in de naastgelegen steeg toegankelijk zijn. Bij het plan blijft de volledige houtconstructie zoals boven beschreven, behouden.

Achtergevel van het voorhuis van Turfmarkt 120.

De achtergevel wordt gerestaureerd en de spiltrap is op een andere plaats in het plan opgenomen. Ook waardevolle zaken die tijdens de ontmanteling aan het licht zijn gekomen, zijn alsnog in het restauratieplan opgenomen. Ingeval dat niet mogelijk was, zijn ze door middel van foto's en tekeningen gedocumenteerd. Uiteraard kan niet worden voorkomen dat het pand enigszins wordt aangetast, want ook de hedendaagse wooneisen en beschikbare financiële middelen spelen een rol. Met kan echter concluderen dat, gezien alle factoren, een gedegen restauratieplan is ontstaan waarover alle betrokken partijen (eigenaar, gemeente en Rijksdienst voor de Monumentenzorg) behoorlijk tot zeer tevreden zijn. Ook dit belangrijke monument blijft op deze manier voor onze stad behouden.

Korte berichten

- Zoals in Nieuwsbrief 8 al werd aangekondigd is 18 mei 1995 een themanummer van het landelijke blad "Monumenten" gepresenteerd, dat geheel in het teken van Gouda staat. Het blad is nog steeds te koop bij boekhandel Verkaaik voor f 8,50 en bevat onder meer een algemene rondwandeling door de stad.
- Bij de afdeling Stadsvernieuwing, Volkshuisvesting en Monumentenzorg is inmiddels een meldpunt voor de archeologie ondergebracht. Voor informatie over archeologische zaken in de breedste zin des woords kunt u terecht bij de projectarcheoloog Ruurd Kok, bereikbaar via het algemene telefoonnummer 588248 of bij Dick Visse, telefoonnummer 588253.
- Subsidie bij bouwhistorisch onderzoek: bij de voorbereiding van een verbouwings- of restauratieplan is een goede opname van de bestaande toestand van groot belang. Een dergelijke opname bij monumenten noemen we een bouwhistorisch onderzoek. Bij zo'n onderzoek worden alle bouwsporen uit het verleden vastgelegd. Deze geven ons inzicht in de geschiedenis van een gebouw en wat zich daarin bouwkundig heeft afgespeeld. Sinds kort heeft de gemeente Gouda een regeling om een dergelijk onderzoek te subsidiëren. Deze hoeft niet direct vooruit te lopen op een op te stellen restauratieplan. Er wordt 50% subsidie gegeven over maximaal f 10.000,--. Nadere informatie bij de afdeling SVM, de heer P. Oskam, telefoon 0182-588258.
- De Open Monumentendag 1995 stond in het teken van verkeer en vervoer in Gouda door de eeuwen heen. Ook dit jaar was de dag weer een groot succes en kwam er een themaboekje met wandelroute uit. De uitgave is tegen betaling van f 7,50 verkrijgbaar bij de Goudse boekwinkels en het VVV-kantoor.

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg (SVM)

redactie en layout:

afdeling SVM (Ans van den Berg-Vermeij, Bianca van den Berg)

teksten:

afdeling SVM (Ruurd Kok, Peter Oskam, Bianca van den Berg)

foto's:

gemeente Gouda en J. den Ouden, Gouda
vormgeving en drukwerk:
afdeling Tekstverwerking en Reprografie,
gemeente Gouda